

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚ

ОРАЗӘЛІ Мөлдiр

Магистрант, Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті
«Педагогика және Психология» институты, Алматы/ Қазақстан
e-mail: moldirorazali@mail.ru

Андатпа: Мақалада сауаттылық және функционалдық сауаттылық ұғымына түсіндірмелер берілді. «Сауаттылық» ұғымына жан-жақты зерттеулер жүргізіліп, мағынасы ашылды. Сауаттылықтың қазіргі заманғы мағынасын түсіндіру үшін сауаттылық түсінігінің тарихи өзгерістеріне үңілген жөн. Алайда, бұл жерде сауаттылық түсінігін өзгерту процесіне назар аудармай, әр түрлі материалдарда ұсынылған сауаттылық тұжырымдамасына негізделген сауаттылықтың қазіргі мағынасын қарастыру көзделді. Қазіргі білім беру жүйесіндегі функционалдық сауаттылықтың маңызы түсіндіріледі. Мақалада функционалдық сауаттылықты қалыптастыру үшін білім беру мен білім алуға ерекшеліктер көрсетіледі. Функционалдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарымқатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады. Ал кең мағынасында ол тек 4 білік пен білімділік әлеміне барудың жолы ғана емес, ол – ұлттың, елдің немесе жеке адамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуының өлшемі. Осындай сапалық сипаты тұрғысынан қарағанда функционалдық сауаттылық жеке адамды дамытудың тетігі ретінде қолданылады.

Кілт сөздер: сауаттылық, функционалдық сауаттылық, оқу сауаттылығы, білім беру, бастауыш сынып, педагогикалық жүйе.

Кіріспе. Қазақстан мемлекетінің ең алғашқы көшбасшысы Н.Н.Әбішұлының «Қазақстан-2050 Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» деген Қазақ еліне Жолдауында: «Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек» деп үндеу салды (Назарбаев, 2012). Тұңғыш көшбасшы Н.Н. Әбішұлы 2012 жылдың қаңтар айының 27-ші жұлдызында «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» деген Жолдауында білім беру ошақтарында білім алушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру жүзінде бес жылдық ұлттық жоспарды қабылдау туралы шешім қабылдады.

Кез келген мемлекеттің білім беру жүйесінің негізгі міндеттері өз азаматтарын қоғамда жұмыс істеуге дайындайды. ХХІ ғасырдың басында

халықаралық білім кеңістігінде бұл міндет өзектілігін сақтап қана қоймай, жаңа мәнге ие болады. Білім қоғамында біліктілігі төмен жұмысшыларды біртіндеп жою үрдісі байқалады. Өнеркәсіптік дамыған елдердің заманауи еңбек нарығы экономиканың кез-келген саласы мамандарына өте жоғары талаптар қояды. Сонымен, қоғамда толыққанды жұмыс істеу белгілі бір білім деңгейі мен дамыған дағдыларды, яғни функционалдық сауаттылықты талап етеді. Тиісінше, мұндай дағдылардың жоқтығы немесе алған білімнің төмен деңгейі функционалдық сауатсыздық құбылысын тудырады. Ересектердің функционалдық сауатсыздығына білімнің белгілі бір деңгейлерін бітіргені туралы куәліктердің болмауы, нәтижесінде қосымша білім алу және қазіргі еңбек нарығының талаптарына сәйкес келетін кәсіби дағдыларды алу мүмкін еместігі себеп болуы мүмкін. Сонымен, функционалдық сауатсыздықты жеңу дегеніміз жұмыссыздық мәселесін шешуді білдіреді. Сонымен бірге, әр елдің тарихи дамуының, әлеуметтік прогресстерінің өзіндік ерекшеліктері бар, бұл адамдардың жалпы білім алуға, атап айтқанда сауаттылыққа қатынасын қалыптастырады.

Негізгі бөлім. Нағыз сауаттылық деңгейі әріптерді білу немесе білмеу арасындағы айырмашылық емес, керісінше, бұл хатты оқып, оның мағынасын білу дегенді білдіреді. Сауатсыздықтың ең үлкен проблемасы – адамдар арасындағы қарым-қатынастың қиындай түсетіндігі. Сонымен қатар, сіз мәтінді оқығаннан кейін мазмұнын пайдалануыңыз керек, бірақ сіздің сауаттылық деңгейіңіз нашар болса, сіз әрекет ете алмайсыз.

Сауаттылық – қоғамда өмір сүрудің және қиындықтарды жеңудің бір аспектісі. Сауаттылық – бұл адамдармен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік беретін әлеуметтік құрылым (Жанұзақов, 2008:).

Сауаттылық дегеніміз – мәтінді түсіну және түсіну қабілетін білдіреді. Алайда, сауаттылықтың танымдық процестер мен қабілеттерге тигізетін маңыздылығы мен әсері «оқу қабілеті» қарапайым мағынасынан асып түседі. 2012 жылы Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) сауаттылықтың әсерін талдаған баяндамасында сауаттылықтың жаңа анықтамасын ұсынды. 'Сауаттылық дегеніміз – сөйлемдерді түсіну, бағалау және қолдану арқылы қоғамдық іс-шараларға қатысу, мақсатқа жету және өзінің білімі мен әлеуетін дамыту қабілеті. Сауаттылық – бұл барлық оқу іс-әрекеттерінің негізін қалау. Сонымен қатар, сауаттылық – тез өзгеретін уақытқа бейімделудің маңызды қабілеті. 2015 жылы Дүниежүзілік экономикалық форум «4-ші өндірістік революция дәуірінде еңбек нарығының өзгеруіне байланысты барлық адамдар сауаттылықтың негізгі дағдыларына ие болуы керек» деп жариялады. Математика, жаратылыстану, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ), қаржы, мәдениет және азаматтық-гуманитарлық өнер негізгі

сауаттылықты қажет етеді. Кореядағы білім беруді дамыту институтының «Кореядағы ересектердің сауаттылығының қазіргі жағдайы туралы зерттеу және ЭЫДҰ халықаралық салыстырмалы зерттеуі» бойынша мәтіндерді терең түсіну қабілеті тек академиялық біліммен ғана емес, сонымен қатар жұмыс жағдайы мен айлық кірістерімен де тығыз байланысты.

Қазіргі әлемде табысты тұлғаға айналу үшін, жай сауатты болу ғана емес, функционалды сауатты болу қажет, яғни шынайы өмір жағдайларында түбегейлі білімді қолдана білу керек.

ЭЫДҰ сауаттылықты «қоғамдық өмірге қатысу, мақсатқа жету және ұсыныстарды түсіну, бағалау және пайдалану арқылы білімі мен әлеуетін дамыту» деп анықтады. Нумерал – бұл «өмірде кездесетін математикалық талаптарға жауап беру, математикалық ақпаратқа қол жеткізу, пайдалану, интерпретациялау және байланыстыру» (UNESCO, <https://en.unesco.org/themes/literacy>).

Оқытудың дұрыс әдісін таңдау – педагогика ғылымындағы күрделі мәселе. Бұл, әсіресе, мұғалімдер балаларға жаратылыстану ғылымдарының негіздерін үйрететін, тұлғаның дұрыс дамуын қамтамасыз ететін, дүниетанымын қалыптастыратын және әр түрлі танымдық қабілеттерін дамытуға көмектесетін бастауыш мектепте сауаттылықты оқыту әдістемесіне қатысты. Көптеген адамдар оқыту әдісін таңдауда екіұшты. Оқыту процесі көңілді және жағымды болатынына байланысты, әсер әр түрлі болады немесе ол қиын әрі ауыр міндетке айналады.

Бастауыш мектепте сауаттылықты оқыту әдістемесі оң және нәтижелі нәтиже беруі керек. Мұғалімдер оқушылардың білімі мен санасы арасындағы делдал. Негізгі міндет – бұл білімді балаға тиімді әдістерді, тәсілдерді, нақты тәсілдерді, оқу материалдарын ұсыну тәсілдерін қолдану арқылы жеткізу.

Оқыту әдістемесі көп жағдайда жас ағзаның биологиялық және физиологиялық ерекшеліктерімен сипатталады. Қолданбалы оқу материалымен жасты, дамудың биологиялық кезеңін ескеру, өнімділік деңгейін, дене дайындығын, шаршауды, шығармашылықты анықтау қажет. Осы мұғалімдердің барлығын балалармен жұмыс жасау кезінде ескеру қажет.

Білім берудегі басты мәселе – балалардың жаңа білімге, өз бетінше ізденуге деген қызығушылығы олардың бойында өзін-өзі дамыту қажеттілігін қалай туғызатынын түсіну. Бұл проблемалар баланың ынтасына әсер етеді. Көбіне бастауыш сынып оқушылары әлі «өздігінен» білім ала алмайды. Олар комплименттер, сыйлықтар және ата-аналармен жұмыс істей алады. Осы мотивтердің әрқайсысы соңында аяқталады. Сондықтан мұғалімдерге білім беру процесінің негізі болатын білім мотивациясы қалыптасуы керек. Бұл мәселені шешу үшін түрлі әдістер жасалды.

Білім берудің жаңартылған мазмұнының мақсаты:

- әр баланың түрлі пәндерді оқуына көмектесіп және ойдың қырағылығын дамытып, ойын еркін жеткізуге;
- оқушылардың ынтымақтастықпен бірігіп жұмыс жасауына;
- шығармашылық қабілеттерін дамуына;
- тұлғалық сипаттамаларын қалыптасуына, Бұл олардың жасөспірім кездерінде және ересек өмірлерінде керек болады, өз деңгейіне қол жеткізуге мүмкіндік береді;
- оқушылар қабылдап, сараптап, жинақтап, бағалап үйренеді;
- зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АҚТ-ны қолдану;
- коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу дағдылары қалыптасады. Сонымен бірге білім беру мазмұнын жаңарту бағдарламасы «Мәңгілік ел» құндылықтарына негізделген.

Баланы мектепте қазіргі педагогикалық жүйе шеңберінде оқыту функционалдық сауаттылықты игеруді және дамытуды болжайды. Бұл тұжырымдамаға бастамашылық шеберлігі, шығармашылық ойлау қабілеті, ерекше жағдайлар жатады. Мұндай қасиеттерді білім беру мекемесі онда оқытудың барлық кезеңінде дамытуы керек.

Функционалдық сауаттылықтың қарапайым сауаттылықтан айырмашылығы, адамның оқу, түсіну, қысқа мәтіндерді ретке келтіру және қарапайым арифметикалық амалдарды орындау қабілеті болады. Функционалдық сауаттылықтың негіздері оқудың алғашқы жылдарында (1 - 4 сыныптар), сөйлеу әрекетін ынталандыруға баса назар аударылған кезде қаланады: оқушы оқуды, тыңдауды, жазуды, сөйлеуді және санауды үйренеді. Кешеннің бәрі жалпы білім беру дағдыларын дамытуға әсер етеді (интеллектті дамыту, бағалауды, ұйымдастырушылық қасиеттерді дамыту), бұл сайып келгенде функционалдық сауаттылықтың пайда болуын қамтамасыз етеді.

Бірінші сыныптан төртінші сыныпқа дейін сабақ беретін мұғалім өз оқушысының маңызды құзыреттер жиынтығына ие болуын, оның өзін-өзі дамыту қажеттілігіне әсер етуін, өзін-өзі тәрбиелеуде жұмыс істеуін, өзін-өзі шығармашылық тұрғыдан жетілдіре алуын және кейінгі білім беру кезеңдері жағдайында оқуға дайын болуын қамтамасыз етуі керек (Ожегова, 1998).

Мұғалімдерге функционалдық сауаттылықты дамытуға арналған оқу-әдістемелік құралдарының келесідей түрлері бар. Білім беру жүйесін модернизациялаудың негізгі бағыттарының бірі – студенттерді дербес шығаруға және талдауға, құрылымдауға және өзін-өзі максималды жүзеге асыру мен қоғамға пайдалы қатысу үшін тиімді пайдалануға үйрету.

Функционалдық сауаттылықты дамытуда функционалдық сауаттылық тұжырымдамасы ең танымал халықаралық бағалау зерттеулерінің бірі –

жасөспірімдердің мектепте алған білімдерін, біліктері мен дағдыларын пайдалану қабілетін бағалайтын 15 жастағы оқушылардың академиялық жетістіктерін бағалаудың халықаралық бағдарламасы (PISA) негізінде жасалғанын есте ұстаған жөн. Адам қызметінің әр түрлі салаларындағы, сондай-ақ тұлғааралық қарым-қатынас пен әлеуметтік қатынастардағы және TIMSS-тегі (4 және 8 сынып оқушыларының математикалық және жаратылыстану-ғылыми сауаттылығын бағалау) өмірлік мәселелердің кең спектрін шешу үшін.

PISA (Program for International Student Assessment) халықаралық зерттеуі оқушылардың ақпаратты алу, талдау, өңдеу және ұсыну дағдыларын және проблемаларды шешу дағдыларын күнделікті жағдайларда қолдану қабілеттерін дамытатын бағдарлама. PISA-ның сауаттылыққа баулуы пәндік білімнен асып түседі. PISA – оқушылардың теориялық білімдерін күнделікті жағдайларда қолдана алу, пәнаралық байланыстар құру және мәселелерді шешу қабілеттерін бағалайтын көрсеткіш (UNESCO, <https://en.unesco.org/themes/literacy>). PISA жастардың мектепте меңгеретін құзыреттіліктер жиынтығы олардың болашақтағы танымдық дамуына, тіпті қоғамның функционалды мүшелеріне айналуына да әсер ететіндігін ескертеді. Сондықтан кез-келген педагог үшін, олар не оқытатынына қарамастан, оқушылардың функционалды сауаттылығын дамыту өте маңызды.

Бастауыш сыныпта балалар оқу процессіне ең қажетті білім мен біліктілікті қабылдайды, яғни дұрыс оқуға, сауатты жазуға, санауға үйренеді. Функционалды сауаттылықтың бастапқы сатысын меңгереді. Бұл кезеңде оқушылардың психологиялық ерекшеліктері ескеріле отыра, білім және тәрбие процесі функционалды сауаттылығын арттыруға бағытталады. Осы мақсатты жүзеге асыру үшін, бастауыш сынып мұғалімі оқытуда жұмыс түрлерін түрлендіріп отырады. Бұл функционалды дағдылар мектеп қабырғасында қалыптасады.

Ал бүгінде функционалды сауатты болу – өмірлік қажеттілік, оған елдің амандығы, әлеуметтік мәдени және экономикалық дамуы жағынан тәуелді. Қазіргі адам қызметтердің барлық салаларында табысты жұмыс істеуге және жедел өзгеретін ақпараттық ортамен бірігуге мүмкіндік беретін білімділіктің деңгейін меншіктенуі тиіс. Ол үшін функционалды сауаттылықтың маңызды құрамдас бөліктері болуы тиіс: үздіксіз оқу және даму, белсенді шығармашылық ойлауды дамыту, қойылған міндеттерді шешудің стандартты емес жолдарын табу, өзінің кәсіби жолы мен өмірлік бағдарларын таңдай білу. Бұл адамның білімін және мәдениетін тарату құралы, маманның коммуникативтік және кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру туралы куәлік, адам өміріндегі жетістікке жету құралы, білім алу үшін негізгі дағдыларды қалыптастыратын және дамытатын әрекет.

Сондықтан ең маңызды дағды кез-келген кіріс ақпаратын түсіну, талдау және қолдану қабілетіне айналады. Сонымен, білім беруде ақпарат жинау мен

есте сақтаудан оны дұрыс қолдану дағдыларын игеруге баса назар аударылады. Бүгінгі күні бұл дағды жас адамның қоғамда өзін сенімді сезінуі үшін өте қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Назарбаев Н.Ә. (2012). «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050> (қаралған уақыты: 03.12.2020).
2. Жанұзақов Т. (2008). Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы: Дайк-Пресс. – 968 б.
3. Ожегова С.И. (1998). Толковый словарь русского языка. – Москва: Мир и образование. – 00 б.
4. UNESCO. Literacy [Электронный ресурс]. <https://en.unesco.org/themes/literacy> (қаралған уақыты: 03.12.2020).

ОРАЗАЛИ М.Н

Магистрант, институт «Педагогика и психология» Казахского национального педагогического университета имени Абая, Алматы/ Казахстан

Функциональная грамотность в системе образования

Аннотация: В статье разъясняются понятия грамотности и функциональной грамотности. Понятие «грамотность» широко изучено, раскрыто его значение. Чтобы объяснить современное значение грамотности, необходимо взглянуть на исторические изменения в концепции грамотности. Однако в нем делается акцент не на процессе изменения концепции грамотности, а на современном значении грамотности, основанном на концепции грамотности, представленной в различных материалах. Объясняется важность функциональной грамотности в современной системе образования. В статье освещена специфика обучения и тренинга по формированию функциональной грамотности. Функциональная грамотность - это показатель способности человека взаимодействовать с внешней средой и уровня способности адаптироваться и общаться с этой средой как можно быстрее. Таким образом, функциональная грамотность состоит из набора знаний, навыков и умений, которые считаются необходимыми человеку для жизни в определенной культурной среде и обеспечения его социального взаимодействия. И в широком смысле это не просто способ попасть в мир 4 навыков и знаний, это показатель культурного и социального развития нации, страны или группы людей. С точки зрения такого качественного характера функциональная грамотность используется как механизм личностного развития.

Ключевые слова: грамотность, функциональная грамотность, грамотность чтения, образование, начальная школа, педагогическая система.

ORAZALI M.N.

Master's student, Abai Kazakh National Pedagogical University Institute of “Pedagogy and psychology”, Almaty/Kazakhstan

Functional literacy in the educational system

Abstract. *The article explains the concepts of literacy and functional literacy. The concept of "literacy" is widely studied, its meaning is revealed. To explain the contemporary meaning of literacy, it is necessary to look at historical changes in the concept of literacy. However, it focuses not on the process of changing the concept of literacy, but on the modern meaning of literacy, based on the concept of literacy presented in various materials. The importance of functional literacy in the modern education system is explained. The article highlights the specifics of education and training on the formation of functional literacy. Functional literacy is a measure of a person's ability to interact with the external environment and the level of the ability to adapt and communicate with this environment as quickly as possible. Thus, functional literacy consists of a set of knowledge, skills and abilities that are considered necessary for a person to live in a particular cultural environment and ensure his social interaction. And in a broad sense, this is not just a way to get into the world of 4 skills and knowledge, it is an indicator of the cultural and social development of a nation, country or group of people. From the point of view of such a qualitative nature, functional literacy is used as a mechanism for personal development.*

Key words: *literacy, functional literacy, reading literacy, education, primary school, pedagogical system.*